

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
МЕРЕЖІ ОСВІТНІХ УСТАНОВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

ВИПУСКНА РОБОТА

на тему:

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ОБ'ЄКТОВИХ
НАВЧАНЬ І ТРЕНУВАНЬ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА
СУБ'ЄКТАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

слухача групи № 13-КПК/НМЦ з короткострокового підвищення
кваліфікації з питань цивільного захисту майстрів виробничого навчання
навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту
Торянніка Володимира Миколайовича

(підпис слухача)

Керівник роботи: Начальник навчального відділу організації
підвищення кваліфікації та атестації педагогічних працівників в сфері
цивільного захисту, полковник служби цивільного захисту Павлов С.С.

До захисту: _____
(допущено/не допущено)

(підпис керівника роботи)

КИЇВ 2018

ЗМІСТ

Вступ	3
ОСНОВНА ЧАСТИНА	4
1. Загальні положення щодо організації та проведення спеціальних об'єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту	4
2. Спеціальні об'єктові навчання з питань цивільного захисту (СОН)	7
2.1 Підготовка спеціального об'єктового навчання	9
2.2 Підготовка посадових осіб, формувань цивільного захисту, робітників, службовців до спеціального об'єктового навчання	10
2.3 Порядок проведення спеціального об'єктового навчання з цивільного захисту	11
2.4 Аналіз підготовки і ходу навчання, визначення ступеня досягнення навчальної мети і якості відпрацювання навчальних питань	14
2.5 Оцінка дій керівного складу, штабу керівництва, формувань та працюючого персоналу, що залучалися на навчання	15
2.6 Підведення підсумків навчання. Постанова завдань щодо усунення недоліків, які виявлені в ході навчання. Підготовка звіту про результати навчання	16
3. Проведення спеціальних об'єктових тренувань спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту	18
4. Проведення об'єктових тренувань з питань цивільного захисту у вищих навчальних закладах	26
Заключна частина	29
Висновки та пропозиції	29
Список використаних джерел	31

ВСТУП

Конституцією України визнано найвищою соціальною цінністю безпеку людини, її життя та здоров'я. Кожний громадянин України має конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Національна безпека України безпосередньо залежить від того, як на державному, регіональному, місцевому і об'єктовому рівнях вирішуються завдання захисту населення, об'єктів економіки, історичного та культурного надбання від надзвичайних ситуацій техногенного, природного або іншого характеру.

Суб'єкти господарювання та територія України продовжують перебувати під значним негативним впливом вражаючих чинників природного та техногенного походження, що призводять до виникнення надзвичайних ситуацій і небезпечних подій, загибелі людей на виробництві та у побуті, природного середовища, значних економічних збитків.

Одним із напрямків, спрямованих на вирішення завдання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, є навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, яке виступає одним із основних та пріоритетних завдань цивільного захисту.

Відповідно до вимог глави 10 розділу IV Кодексу цивільного захисту України навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях здійснюється:

- 1) за місцем роботи - працюючого населення;
- 2) за місцем навчання - дітей дошкільного віку, учнів та студентів;
- 3) за місцем проживання - непрацюючого населення.

Об'єктом нашого дослідження є організація та проведення спеціальних об'єктових навчань з питань цивільного захисту на суб'єктах господарювання, як однієї з найбільш складних та пріоритетних складових в загальній системі навчання населення України діям у надзвичайних ситуаціях.

Актуальність обраної теми визначена вимогами державної політики у сфері цивільного захисту. Основною метою є забезпечення керівного та особового складу формувань цивільного захисту знаннями та навичками в організації планування підготовки і проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань

з питань цивільного захисту і практичного відпрацювання дій органів управління та сил ЦЗ суб'єктами господарювання за планами дій щодо реагування на можливі надзвичайні ситуації та локалізації і ліквідації їх наслідків.

Завдання роботи:

- пошук шляхів підвищення ефективності практичної підготовки працюючого населення до дій у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій;
- удосконалення форм та методів практичної підготовки працівників суб'єктів господарювання до дій у надзвичайних ситуаціях;
- впровадження інноваційних технологій навчання населення у сфері цивільного захисту.

ОСНОВНА ЧАСТИНА.

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ОБ'ЄКТОВИХ НАВЧАНЬ, ТРЕНУВАНЬ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Практична підготовка керівного складу і фахівців суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з цивільного захисту, керівників спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту здійснюється шляхом проведення з ними спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту, які є заходом з підготовки органів управління та сил цивільного захисту до дій за призначенням в мирний час і особливий період.

Організаційною основою для планування, підготовки та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань на суб'єктах господарювання Луганської області є:

- Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI (із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 14.05.2013 № 224 - VII та від 20.06.2013 № 353 – VII);

- постанова КМУ від 23.10.2013 № 819 «Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту»;

- постанова КМУ від 26.06.2013 № 443 «Про затвердження Порядку підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту»;

- постанова КМУ від 26.06.2013 № 444 «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях»;

- організаційно-методичні вказівки з підготовки населення області до дій у надзвичайних ситуаціях на поточний рік.

Спеціальні об'єктові навчання (тренування) з питань цивільного захисту проводяться у робочий час за рахунок коштів роботодавця та залежно від складу учасників поділяються на:

- спеціальне об'єктове навчання суб'єкту господарювання;
- спеціальне об'єктове тренування спеціалізованої служби цивільного захисту;
- спеціальне об'єктове тренування формування цивільного захисту.
- об'єктове тренування вищого навчального закладу;

Графіки проведення спеціальних об'єктових навчань (тренувань) з питань цивільного захисту щороку затверджуються керівниками підприємств, установ, організацій після попереднього погодження з виконавчими органами міських (районних у місті) рад, районними (міськими) державними адміністраціями та територіальними органами ДСНС України.

Відповідно до узгоджених Графіків проведення спеціальних об'єктових тренувань і навчань з питань цивільного захисту курсами разом із місцевим структурним підрозділом територіального органу ДСНС України розробляється та затверджується в установленому порядку керівником відповідного органу місцевого самоврядування План-графік проведення практичної підготовки осіб керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту на підприємствах, установах, організаціях на

відповідний рік.

Підготовка сил цивільного захисту здійснюється шляхом проведення спеціальних, а також показових і експериментальних навчань (тренувань) з питань цивільного захисту.

Експериментальні навчання і тренування проводяться з метою пошуку або випробування і освоєння інноваційних технологій проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, способів захисту персоналу, підвищення стійкості функціонування об'єкта в умовах надзвичайних ситуацій.

Показові навчання і тренування проводяться з метою демонстрації можливостей нової техніки і технологій, способів організації та проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, вироблення єдності поглядів на організацію і методику проведення навчань.

Під час навчання виконуються практичні заходи, що дають змогу перевірити реальність планів реагування на надзвичайні ситуації, локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, цивільного захисту на особливий період, визначити рівень готовності до вирішення завдань цивільного захисту керівного складу і фахівців підприємства, установи, організації, забезпечити взаємодію між об'єктовими спеціалізованими службами, формуваннями та органами управління ними, відпрацювати практичні дії персоналу, застосовуючи засоби захисту, у різних режимах функціонування єдиної державної системи цивільного захисту та її ланок.

Спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту передбачають підготовчий період, періоди проведення навчання та розбору його результатів.

До загальних заходів підготовчого періоду навчання належать:

добір з числа керівного складу та фахівців, які організують і здійснюють заходи цивільного захисту, керівництва навчанням і посередників з навчання, тренування та організація їх підготовки;

розробка навчально-методичної документації та кошторису витрат на

підготовку та проведення навчання, тренування;

підготовка навчальних місць, містечок та натурних ділянок з відпрацювання практичних заходів;

оцінка готовності персоналу, який залучається до навчання, засобів імітації, систем управління та оповіщення.

Цей період є найбільш важливим, тому що від якості підготовки запланованих заходів залежить успіх проведеного навчання.

За організацію та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань відповідають керівники підприємств, установ, організацій.

2. СПЕЦІАЛЬНІ ОБ'ЄКТОВІ НАВЧАННЯ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ (СОН)

Спеціальні об'єктові навчання готуються та проводяться підприємствами, установами та організаціями з метою відпрацювання їх учасниками алгоритмів дій з організації та здійснення заходів, які передбачені:

- Планами реагування на надзвичайні ситуації;
- Інструкціями щодо дій персоналу в разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій;
- Планами локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки;
- Планами цивільного захисту на особливий період.

Навчання проводяться на завершальному етапі трирічного періоду об'єктової підготовки з цивільного захисту працівників після того, як вони оволодіють у повному обсязі теоретичним матеріалом відповідних програм підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях.

Для підготовки і проведення навчання не пізніше ніж за 45 днів до його проведення керівником підприємства, установи, організації видається наказ, яким визначаються вихідні дані (тема, навчальні цілі, строк та місце проведення), призначається керівництво навчанням, а також визначаються склад тих, хто навчається, посередники при них, порядок їх підготовки і

допуску до навчання, строки та обсяг робіт з підготовки місць (ділянок) проведення практичних заходів, відповідальні виконавці, матеріально-технічне забезпечення, кошторис на підготовку та проведення навчання.

Керівником навчання є керівник підприємства, установи, організації. До складу керівництва навчанням також входять: заступники, помічники керівника навчання, начальник штабу керівництва навчанням.

Штаб керівництва навчанням створюється як тимчасовий орган для забезпечення розробки документів з проведення навчання, підготовки навчально-матеріальної бази, пунктів управління, робочих місць тих, хто навчається, засобів зв'язку та оповіщення, організаційно-методичного керівництва навчанням та управління силами цивільного захисту, які беруть в ньому участь.

Чисельність працівників штабу керівництва навчанням визначається керівником навчання і залежить від обсягу завдань, що вирішуються під час підготовки і проведення навчання.

Посередники при тих, хто навчається, є представниками керівника навчання, які надають допомогу керівникові у проведенні навчання, а також здійснюють контроль за діями тих, хто навчається, та дотриманням ними заходів безпеки.

До проведення спеціальних об'єктових навчань залучаються:

- об'єктова комісія з питань надзвичайних ситуацій;
- об'єктові евакуаційні органи;
- штатний або позаштатний підрозділ (особа) з питань цивільного захисту підприємства, установи, організації;
- особи, на яких у разі виникнення надзвичайної ситуації покладаються функції керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації та працівників штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації об'єктового рівня;
- об'єктові спеціалізовані служби цивільного захисту;

- чергова (диспетчерська) служба (у разі утворення);
- до третини об'єктових формувань цивільного захисту;
- об'єктова добровільна пожежна дружина (команда);
- об'єктова аварійно-рятувальна служба (у разі утворення);
- працівники підприємства, установи, організації, яких планується залучити до проведення практичних заходів.

2.1. Підготовка спеціального об'єктового навчання

Підготовка керівництва для забезпечення успішного проведення навчання здійснюється на спеціально організованих керівником підприємства, установи, організації інструктивно-методичних заняттях, що проводяться територіальними курсами, навчально-методичними центрами цивільного захисту та безпеки життєдіяльності.

Під час таких занять, що проводяться безпосередньо на підприємстві, в установі, організації, заступниками (помічниками) керівника навчання, персоналом штабу керівництва відпрацьовуються документи з проведення навчання.

З посередниками та працівниками, які на час навчання призначаються керівниками на навчальних місцях з практичного відпрацювання заходів і робіт та/або залучаються до проведення таких заходів і робіт, проводяться інструктажі.

Для забезпечення проведення навчання керівником підприємства, установи, організації за погодженням з територіальним органом ДСНС України затверджується план проведення спеціального об'єктового навчання з питань цивільного захисту.

План проведення, що є основним документом, який визначає хід навчання, послідовність відпрацювання навчальних питань, розробляється текстуально з такими додатками:

- план об'єкта з графічним показом ділянок, рубежів, пунктів відтворення обстановки та переліком засобів імітації;
- почасовий графік нарощування обстановки з переліком ввідних;
- схема розгортання сил і засобів у місцях (ділянках) відпрацювання практичних заходів та їх зміст;
- таблиць термінових донесень за навчанням.

Проведення навчання планується за етапами, кількість і зміст яких залежать від навчальних цілей і масштабів. Кожен етап має включати питання, що повністю охоплюють певний період дій.

Для відпрацювання питань взаємодії та оцінки реальності розроблених документів з цивільного захисту та визначення готовності сил і засобів до виконання завдань за рішенням відповідного місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування до навчання можуть залучатись окремі підрозділи сил територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту.

2.2 Підготовка посадових осіб, формувань цивільного захисту, робітників, службовців до спеціального об'єктового навчання

Підготовка посадових осіб, формувань ЦЗ робітників і службовців до навчання є важливішим завданням та здійснюється відповідно плану. Завчасна та старанна підготовка навчання покликана забезпечити високу готовність керівництва і посередницького апарату, усіх учасників до якісного виконання своїх завдань та обов'язків, і в цілому підвищення готовності об'єкту до рішення завдань ЦЗ. Персонал суб'єкту господарювання, учасники навчання готуються до навчання за програмами загальної підготовки. Важливо, щоб до початку навчання така підготовка була закінчена у повному обсязі. Підготовка керівництва і посередників проводиться на відповідних зборах, інструктивних, практичних і методичних заняттях, у ході самостійної підготовки. Спеціальна підготовка формувань складається з підготовки командно - начальницького та особового складу і формування в цілому.

Оцінка готовності (допуск) персоналу до проведення навчання здійснюється комісією підприємства, установи, організації, до складу якої включаються посадові особи, які виконують обов'язки, пов'язані із забезпеченням цивільного захисту, пожежної безпеки та охорони праці, а також рекомендується включати представника відповідного територіального органу ДСНС України. Очолює її голова комісії з питань надзвичайних ситуацій підприємства, установи, організації.

Під час допуску проводиться:

- перевірка документів та особиста підготовка заступників, помічників керівника навчання та керівника штабу керівництва навчанням;
- вибіркова перевірка знань з питань цивільного захисту в обсязі програм підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях;
- перевірка знання заходів безпеки працівників, які залучаються до відпрацювання практичних питань з навчання;
- огляд з визначенням ступеня готовності спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту та навчально-виробничої бази до навчання.

Формування цивільного захисту виводяться на навчання повністю укомплектованими особовим складом, технікою, засобами малої механізації, приладами, інструментами, засобами індивідуального захисту, первинними засобами пожежогасіння та іншим табельним майном.

За результатами роботи комісія складає акт, що затверджується керівником підприємства, установи, організації.

2.3 Порядок проведення спеціального об'єктового навчання з цивільного захисту

Навчання проводяться тривалістю до двох діб на навчально-виробничій базі підприємства, установи, організації, що включає територію підприємства, комунікаціями, а також спеціально створені навчальні місця з урахуванням специфіки діяльності та особливостей територіального розміщення.

На великих підприємствах навчання проводяться по виробництвах, групах

цехів.

Під час навчання виконуються практичні заходи, що дають змогу перевірити реальність планів реагування на надзвичайні ситуації, локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, цивільного захисту на особливий період, визначити рівень готовності до вирішення завдань цивільного захисту керівного складу і фахівців підприємства, установи, організації, забезпечити взаємодію між об'єктовими спеціалізованими службами, формуваннями та органами управління ними, відпрацювати практичні дії персоналу, застосовуючи засоби захисту, в різних режимах функціонування єдиної державної системи цивільного захисту та її ланок.

Практичні заходи навчання проводяться з імітацією руйнувань, пожеж, вибухів, зон затоплення і зараження, задимлення, аварій на трубопроводах і ємностях, ступінь якої залежить від навчальних цілей, особливостей підприємства, установи, організації, характеру місцевості і наявності імітаційних засобів. Окремі елементи доповнюються засобами позначення: знаками, покажчиками, прапорцями, пояснювальними написами.

Навчання необхідно планувати так, щоб воно менш за все впливало на виробничий процес об'єкту і на роботу окремих служб. Тому план проведення навчання необхідно складати таким чином, щоб дії робітників в ході навчання по можливості співпадали з їх посадовими обов'язками і діями, як по часу так і по місцю.

Так, оповіщення і збір бажано сполучити по часу з початком роботи, з таким рахунком, щоб керівний склад був зібраний за 20-30 хвилин до початку роботи і час проведення щоденної наради співпадав зі збором заступників, помічників керівника навчання і посередників для доведення обстановки по ввідній і постановки завдань.

На першому етапі навчання відпрацьовуються питання, пов'язані з організацією і проведенням захисту, рятувальних та інших невідкладних робіт в ході ліквідації наслідків виробничих аварій на об'єкті або на сусідньому

об'єкті, та інших НС. При цьому доцільно користуватися документами плану реагування.

Загальні заходи, що рекомендується відпрацьовувати при проведенні спеціальних об'єктових навчань, незалежно від специфіки об'єкта:

1. Питання інформаційного забезпечення виробничого персоналу та населення, яке мешкає в зоні відповідальності СГ.
2. Порядок застосування плану реагування на НС об'єкта.
3. Приведення до готовності роботи систем управління об'єктом у НС (пунктів управління, засобів зв'язку і оповіщення та чергових і диспетчерських служб).
4. Відпрацювання порядку видачі пристроїв контролю, засобів індивідуального захисту та приведення до готовності щодо використання захисних споруд цивільного захисту.
5. Організація радіаційного та хімічного спостереження, дозиметричного контролю.
6. Забезпечення виконання рятувальних та інших невідкладних робіт.
7. Питання з поновлення роботи об'єктів за наслідками НС та створення необхідних запасів матеріалів і устаткування.

Додатково:

При відпрацюванні питань підвищення сталості роботи об'єкта:

- 1.1. Обладнуються захисними пристроями, конструкціями енергетичні установки, цінне обладнання та прилади.
- 1.2. Встановлюються на робочі місця витратні ємності аварійного зливу отруйних і горючих речовин.
- 1.3 Обваловуються ємності з сильнодіючими і вогнебезпечними речовинами.
- 1.4. Перевіряється готовність автономних електростанцій.
- 1.5. Вживаються заходи по захисту джерел водозабезпечення і резервуарів з чистою водою.

1.6. Підготовляються засоби санітарної очистки та прибирання для проведення дезактивації, дегазації і дезінфекції.

1.7. Вживаються заходи щодо безаварійної зупинки роботи або обладнання на підприємствах з безперервним технологічним циклом при раптовому відключенні електропостачання для прискореного переведення агрегатів з одного виду палива на інший -резервний.

1.8. Розробляються пристрої для використання машин і техніки СГ у виконанні рятувальних та інших невідкладних робіт, а також робіт, що пов'язані з обеззараженням місцевості та споруд.

1.9. Перевіряються автоматичні засоби недопущення пожеж і пожежний інвентар.

1.10. Територія очищається від паливних матеріалів, сміття.

1.11. Зовнішні приміщення обробляються вогнезахисним розчином.

2. При відпрацюванні практичних заходів з евакуації:

2.1. Обладнуються місця роботи евакуаційних органів об'єкта.

2.2. Уточнюються списки евакуйованих.

2.3. Перевіряється наявність транспортних засобів і їх готовність.

2.4. Уточнюються маршрути піших колон, місця відпочинку.

3. У ході тренувань з проведення рятувальних робіт:

3.1. Розшук людей в зруйнованих будівлях і в захисних спорудах.

3.2. Розкриття споруд та подача до них повітря.

3.3. Витягання людей з-під завалів.

3.4. Рятування людей з верхніх поверхів.

3.5. Виведення людей з загазованих та задимлених приміщень.

3.6. Надання першої медичної допомоги постраждалим і їх евакуація із небезпечної зони.

3.7. Локалізація та гасіння пожеж.

3.8. Виведення населення з районів радіаційного забруднення та обладнання пунктів санітарної обробки.

3.9. Дезактивація території, споруд, техніки та іншого майна.

Після виконання всіх вище вказаних заходів керівник ставить завдання заступникам, помічникам, посередникам і штабу керівництва з підготовки матеріалів розбору навчання, уточнює порядок, час і місце проведення загального і часткових розборів.

2.4 Аналіз підготовки і ходу навчання, визначення ступеня досягнення навчальної мети і якості відпрацювання навчальних питань

Мета аналізу в тому, щоб глибоко проаналізувати організацію і хід виконання заходів цивільного захисту на навчанні та визначити у якій ступені досягнуті учбові цілі, як відпрацьовані учбові питання і наскільки керівний та командно-начальницький склад, штаб з ліквідації НС, служби, формування і об'єкт в цілому готові до вирішення завдань в умовах виникнення надзвичайних ситуацій, детально вивчити виявлені в ході навчання недоліки в загальному стані ЦЗ на об'єкті та намітити шляхи до їх усунення.

При аналізі ходу навчання керівник, як правило, розглядає наступні питання:

- дії тих, хто навчався, після отримання завдання;
- рішення, які приймаються згідно обстановки, їх доцільність та обґрунтованість, заходи, які забезпечують їх успішне виконання;
- діяльність керівного складу, служб ЦЗ з організації дій учасників навчання і їх всебічному забезпеченню, а також по здійсненню надійного та безперервного управління ними при різних обставинах;
- практичне виконання поставлених завдань та заходів з їх забезпечення;
- ефективність застосування способів і прийомів, найбільш характерні та повчальні приклади дій формувань і окремих осіб, які навчалися;
- рішення питань підвищення стійкості роботи;
- дії органів матеріально-технічного і медичного забезпечення та підпорядкованих їм формувань з обслуговування тих, хто навчався при підготовці до навчання і в ході його.

Аналіз організації та ходу навчання, з урахуванням вимог основних нормативних документів, повинен бути основою для подальшого удосконалення цивільного захисту об'єкту, підвищення його готовності до вирішення завдань мирного та воєнного часу, а також мати учбово-виховне значення.

2.5 Оцінка дій керівного складу, штабу керівництва, формувань та працюючого персоналу, що залучалися на навчання

Оцінюючи дії керівного складу, штабу керівництва і служб слід виходити їх уміння швидко і правильно приймати найбільш доцільні рішення, організовувати та підтримувати взаємодію, своєчасно доводити завдання до підлеглих, організовувати їх виконання, управляти силами ЦЗ, відпрацьовувати документи і проводити необхідні розрахунки.

При оцінці дій особового складу формувань враховуються час, витрачений на виконання практичних заходів, їх якість та відповідність установленим нормативам, ефективність застосування техніки та інструменту при виконанні робіт, узгодженість у діях формувань та служб ЦЗ, а також їх морально- психологічна стійкість, дисципліна і порядок. Порівнюються також дії штабу з ліквідації НС, служб і формувань ЦЗ з підсумками попередніх навчань з тим, щоб найбільш правильно визначити в якій мірі та в виконанні яких заходів ЦЗ досягнуті позитивні наслідки, у чому маються ще серйозні недоліки та упущення.

2.6 Підведення підсумків навчання. Постановка завдань щодо усунення недоліків, які виявлені в ході навчання. Підготовка звіту про результати навчання

Керівник навчання, як правило, підводить підсумки роботи з штабом керівництва та посередниками за кожний день (етап) навчання, при цьому штаб керівництва в короткий термін збирає, узагальнює, аналізує і готує матеріал для розбору навчання.

Підведення підсумків є заключною частиною навчання і проводиться не пізніше ніж за добу після проведення навчання. Мета розбору полягає у визначенні міри виконання навчальних завдань, що ставились на навчання. Під час розбору нагадується тема задум навчання, етапи, навчальні питання, склад учасників навчання, загальна обстановка. Розбираються та оцінюються всі практичні заходи, які виконані у ході навчання, конкретні дії тих, хто навчається, за етапами навчання. Визначаються висновки про досягнення навчальної мети, відзначаються недоліки, що мали місце, вказується, на що треба звернути увагу надалі при відпрацюванні заходів з підготовки. Розбір проводить керівник навчання, за його результатами робляться часткові розбори з категоріями тих, хто навчається.

Підготовка до підведення підсумків розпочинається до початку навчання і продовжується в ході його проведення з тим, щоб до закінчення навчання увесь матеріал був підготовлений повністю.

В період підготовки навчання керівник намічає основні питання, які необхідно розглянути на розборі, ставить завдання своїм заступникам (помічникам), посередникам та штабу керівництва про збір даних і підготовку ілюстративного матеріалу.

В основу підведення підсумків покладаються висновки керівника навчання, його заступників, помічників, посередників і штабу керівництва про дії структурних підрозділів, служб ЦЗ, командирів формувань та інших груп, а також особисті спостереження керівника і його зауваження, висловлювані при заслуховуванні доповідей з рішень та пропозицій тих, хто навчався, зауваження заступників (помічників), посередників і штабу керівництва, надані по кожному етапу навчання, які повинні бути обґрунтованими, підтверджуватися необхідними теоретичними положеннями та розрахунками і фактичними діями тих, хто навчався.

Як правило підведення підсумків проводиться спочатку з керівним та командно-начальницьким складом, а потім з усіма учасниками навчання.

Керівник нагадує тему, учбові цілі, учбові питання, обстановку, у якій діяли ті, хто навчався, а потім послідовно розбирає та аналізує їх дії по етапам навчання.

У доповіді керівник викладає теоретичні положення, основні вимоги настанов, наказів та інших керівних документів з найбільш важливих або нових питань, які відносяться до теми навчання, а також показує і розбирає найбільш повчальні дії тих, хто навчався.

В заключній частині підведення підсумків керівник навчання визначає ступень досягнення учбових цілей, дає оцінку діям керівного і командно-начальницького складу, штабу, служб, формувань і інших груп тих, хто навчався, ставить завдання з усунення виявлених недоліків в ході планового учбового процесу або додаткових занять. Кращі прийоми та методи роботи тих, хто навчався, позитивний досвід, недоліки, які мали місце в ході навчання, а також їх причини старанно вивчаються, узагальнюються і доводяться до всього персоналу об'єкта.

Підсумки спеціального об'єктового навчання з ЦЗ обговорюються на розширеному засіданні об'єктової комісії з питань НС, на підставі якого керівник підприємства, установи, організації видає наказ про стан готовності підприємства, установи, організації до вирішення завдань цивільного захисту, а також дається оцінка навчанню, відмічаються позитивні його сторони, характерні недоліки, які необхідно усунути, заохочуються формування і окремі учасники, які відзначились.

На основі наказу штабом керівництва розроблюється План усунення виявлених недоліків та вносяться необхідні зміни в плани ЦЗ об'єкту, в план підготовки керівного, командно-начальницького та особового складу формувань, навчання робітників, службовців та інших груп населення,

намічаються конкретні практичні заходи, спрямованні на підвищення стійкої роботи об'єкту при виникненні НС.

По підсумкам спеціального об'єктового навчання з цивільного захисту у 10-ти денний термін уповноваженому органу з питань надзвичайних ситуацій і

цивільного захисту населення по підпорядкованості та територіальному підрозділу ДСНС України направляються звіти установленої форми.

3. ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ОБ'ЄКТОВИХ ТРЕНУВАНЬ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛУЖБ І ФОРМУВАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Підготовка та проведення спеціальних об'єктових тренувань спеціалізованої служби (формування) цивільного захисту здійснюється особисто керівником спеціалізованої служби (формування цивільного захисту), який і є керівником тренування.

Для підготовки місць (ділянок) практичного виконання заходів та засобів імітації за рішенням керівника суб'єкту господарювання можуть призначатися керівники на навчальних місцях, а також статисти.

Для імітації осередків ураження використовуються імітаційні засоби, кожному статисти видається імітаційний талон.

До проведення спеціальних об'єктових тренувань спеціалізованої служби (формування) цивільного захисту залучаються:

- керівний склад і фахівці спеціалізованої служби (формування) цивільного захисту;
- орган управління спеціалізованої служби (формування) цивільного захисту, ланок, команд, груп тощо;
- штатний або позаштатний підрозділ (особа) з питань цивільного захисту підприємства, установи, організації;
- чергова (диспетчерська) служба (у разі утворення);
- працівники відповідної спеціалізованої служби, формування цивільного захисту.

Роль штабу керівництва тренування виконує орган управління спеціалізованої служби цивільного захисту регіонального рівня. При проведенні спеціального тренування формування цивільного захисту спеціалізованої служби керівником. При проведенні СОТ може призначатися сам керівник спеціалізованої служби цивільного захисту місцевого рівня.

Керівник спеціального об'єктового тренування спеціалізованої служби (формування) цивільного захисту (СОТ) персонально відповідає за організацію, підготовку та проведення заходу.

Керівники на навчальних місцях з проведення практичних заходів є представниками керівника СОТ, які надають допомогу керівникові у проведенні практичних заходів, а також здійснюють контроль за діями тих, хто навчається.

Керівники на навчальних місцях підпорядковуються керівнику СОТ.

Керівники на навчальних місцях призначаються з числа найбільш підготовлених посадових осіб підприємства, установи, організації, які не залучаються до тренування в якості його учасників. При цьому слід враховувати, що керівники на навчальних місцях повинні бути старшими чи рівними за посадою по відношенню до відповідних посадових осіб, які навчаються.

Для надання допомоги в підготовці та проведенні тренування, оцінки його результатів та контролю за виконанням заходів безпеки можуть призначатися посередники.

Головне завдання посередника – це не допустити порушень заходів безпеки особовим складом під час відпрацювання практичних дій.

Для підготовки тренування керівник підприємства, установи, організації не пізніше ніж за місяць до проведення тренувань видає Наказ щодо проведення СОТ, у якому визначає керівників тренування, райони (місця) проведення та строки тренувань, порядок надання звіту про результати тренувань та інші питання.

Для проведення тренування його керівником розробляється План-календар підготовки та проведення СОТ, який погоджується з керівником підрозділу (посадовою особою) з цивільного захисту підприємства, установи, організації та затверджується керівником об'єкту.

План-календар підготовки та проведення СОТ визначає загальну послідовність проведення тренування. Додатками до нього можуть бути тактичне завдання зі схемою практичного виконання робіт.

Тренуванню передуює вивчення з особовим складом відповідних тем програми спеціальної підготовки, заходів безпеки в ході тренування.

У ході тренування відпрацьовуються навчальні вправи щодо прийомів і способів дій за призначенням, нормативи із застосування засобів захисту, здійснюється практичне виконання робіт.

Для якісного відпрацювання навчальних питань у ході тренування важливим є планування ввідних для розіграшу та нарощування обстановки. Для цього розробляється План розіграшу та нарощування обстановки, який включає почасовий графік розіграшу та нарощування обстановки з переліком ввідних та порядок їх вручення.

Для забезпечення найбільш ретельної роботи на місцевості розробляється План рекогносцировки, у якому вказуються:

- мета рекогносцировки;
- склад групи;
- час проведення рекогносцировки;
- порядок її проведення.

На підставі плану проведення СОТ, даних рекогносцировки та наявності імітаційних засобів, розробляється План імітації, який включає заходи, які забезпечують створення обстановки (додаток 21), наближеної до умов в осередках ураження.

Підготовка керівника СОТ здійснюється завчасно під час проходження ним

функціонального навчання, в рік проведення тренування він може отримати необхідну консультаційну допомогу від територіальних курсів Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Луганської області у терміни визначенні План-графіком проведення практичної підготовки осіб керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту на підприємствах, установах, організаціях на рік.

Перед проведенням тренування штатним або позаштатним підрозділом (особою) з питань цивільного захисту підприємства, установи, організації у визначений Планом-календарем тренування час здійснюється огляд готовності персоналу до проведення тренування. На огляд готовності формування виводяться повністю укомплектованими персоналом, технікою, засобами малої механізації, приладами, інструментами, засобами індивідуального захисту та іншим табельним майном.

Тренуванню передуює вивчення з особовим складом відповідних тем програми спеціальної підготовки, заходів безпеки в ході тренування.

Для забезпечення відпрацювання практичних питань особовим складом формувань, може створюватись імітаційна команда.

Імітація організовується і проводиться у відповідності до плану тренування, з урахуванням особливостей суб'єкту господарювання, його виробництва, а також узгоджується з діями підрозділу за місцем, часом та завданнями.

При організації імітації на місцевості визначаються райони (ділянки) імітації, які повинні збігатися з межами районів (ділянок) розіграшу дій підрозділів.

Імітаційні поля та ділянки повинні забезпечувати безпеку і не обмежувати дії підрозділу.

Навколо імітаційного поля створюється огорожа, яка позначається червоними прапорцями. У нічний час на огорожі встановлюються ліхтарі з червоним світлом.

До імітаційних команд залучається особовий склад, який пройшов підготовку, отримав практику роботи з імітаційними засобами і склав заліки із заходів безпеки.

Старший району (об'єкту, ділянки) імітації призначається з числа фахівців ЦЗ, а старші на полі – з числа підготовлених фахівців об'єкту. Старший району (об'єкту, ділянки) імітації підпорядковується помічнику керівника навчання з імітації.

У ході тренування керівник використовує наступні методи роботи:

- вдосконалення методів узагальнення і аналізу даних про обстановку, що виникла під час надзвичайної ситуації;

- надання практики у оперативній розробці обґрунтованих пропозицій для прийняття рішень;

- навчання практично приймати більш доцільні рішення відповідно до обстановки;

- уміння своєчасно доводити завдання до виконавців та здійснювати контроль за їх виконанням;

- практичне вивчення прийомів і способів проведення рятувальних та інших невідкладних робіт, навчання ефективного застосування формування цивільного захисту, техніки і приладів, а також перевірка нових теоретичних поглядів і положень щодо організації дій сил цивільного захисту при ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

У ході тренування відпрацьовуються навчальні вправи щодо прийомів і способів проведення рятувальних та інших невідкладних робіт, нормативи із застосування засобів захисту, здійснюється практичне виконання робіт.

На тренування спеціалізовані служби та формування цивільного захисту виводяться в повному складі зі штатною технікою та майном.

СОТ починаються з приведення спеціалізованої служби, формування у готовність. Здійснюється оповіщення і збір персоналу, отримання табельного майна, екіпірування, висування із району збору до місць виконання робіт.

З прибуттям в район проведення робіт, до персоналу доводиться обстановка і ставляться задачі, шляхом отримання ними індивідуальних або групових, у разі поділу служби, формування на структурні підрозділи, спеціальних завдань, в яких відповідно до затверджених функціональних обов'язків персоналу служби, формування вказується: загальна обстановка, часткова обстановка, що необхідно виконати, час початку і закінчення робіт. Додатково: при роботі на місцевості, що заражена радіоактивними речовинами, вказується допустима доза радіоактивного опромінення; небезпечними хімічними речовинами - час знаходження на зараженій території та інше.

В ході відпрацювання навчальних питань з організації та проведення рятувальних та інших невідкладних робіт створюється навчальна обстановка, що дозволяє в умовах, найбільш наближених до реальних, здійснити:

- загальну або спеціальну розвідку;
- припинення дії або впливу небезпечних факторів, викликаних надзвичайної ситуацією;
- локалізацію зони надзвичайної ситуації; пошук та вилучення уражених з зруйнованих будівель та споруд або палаючих, загазованих, затоплених і задимлених приміщень;
- вивіз (виведення) персоналу з небезпечних зон та обмеження доступу в зону надзвичайної ситуації, здійснення карантинних та інших обов'язкових санітарно-протиепідемічних заходів;

- санітарну обробку людей, ветеринарну обробку тварин, дезактивацію, дезінфекцію і дегазацію техніки, засобів захисту і одягу, знезаражування території і споруд, продовольства, води, продовольчої сировини і фуражу.
- усунення пошкоджень у мережах та системах газових, енергетичних, водопровідних, каналізаційних, теплових і виробничих комунікацій, ремонт і відновлення пошкоджених та зруйнованих ліній зв'язку;
- укріплення або руйнування конструкцій будівель і споруд, які загрожують обвалом або перешкоджають безпечному проведенню рятувальних робіт;
- запобігання подальшому руйнуванню і втратам, викликаних вторинними наслідками НС;
- організацію надання необхідної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій.

У ході СОТ керівник повинен відтворювати таку обстановку, яка б вимагала від підлеглих максимальної віддачі сил та вмінь згідно своїх обов'язків.

Тренування, як правило, включає два етапи.

На першому етапі відпрацьовуються питання оповіщення і збору особового складу спеціалізованої служби та формування цивільного захисту, приведення їх у готовність до дій за призначенням (наявність особового складу згідно штатному розкладу та його екіпіровка, наявність та справність техніки і майна), у разі необхідності, проводиться доукомплектування формувань всім необхідним та проводиться перевірка знань особовим складом заходів безпеки при відпрацюванні практичних питань.

На другому етапі відпрацьовуються питання управління підпорядкованими підрозділами (формуваннями), виконуються практичні заходи щодо дій особового складу формування за призначенням. У ході цього етапу керівники тренувань

повинні відтворювати таку обстановку, яка б вимагала від підлеглих максимальної віддачі сил та вмінь згідно своїх обов'язків, спонукала б особовий склад до прояви ініціативи, сміливих та рішучих дій.

У ході тренування повинні бути відпрацьовані всі питання можливих дій спеціалізованої служби та формування цивільного захисту у відповідності до його призначення.

По завершенню тренувань їх керівники проводять розбір дій особового складу, визначають тих, хто краще діяв у ході тренування, вказують на виявлені недоліки та порядок їх усунення,

Керівники на навчальних місцях з проведення практичних заходів та посередники надають до підрозділу (посадовій особі) з цивільного захисту об'єкту звіти.

На підставі отриманих звітів від керівників тренувань керівник підрозділу (посадова особа) з цивільного захисту об'єкта надає керівнику підприємства, установи, організації короткий звіт про результати проведених СОТ, свої пропозиції щодо покращання навчання та усунення виявлених недоліків.

Результати спеціального об'єктового тренування спеціалізованих служб (формувань) цивільного захисту, а також індивідуальні оцінки особового складу за дії в ході тренування заносяться до журналів обліку підготовки служб і формувань з цивільного захисту.

4. ПРОВЕДЕННЯ ОБ'ЄКТОВИХ ТРЕНУВАНЬ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Підготовка студентів вищих навчальних закладів до дій у надзвичайних ситуаціях здійснюється за нормативними навчальними дисциплінами «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист», які відповідно передбачають:

- формування у студентів, що навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, знань, умінь та навичок щодо забезпечення необхідного рівня безпеки у надзвичайних ситуаціях відповідно до майбутнього профілю роботи, галузевих норм і правил;
- формування у студентів, що навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, умінь з превентивного і аварійного планування та управління заходами цивільного захисту.

Для відпрацювання дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій з учасниками навчально-виховного процесу готуються та проводяться щороку тривалістю до 8 годин об'єктові тренування з питань цивільного захисту (далі – ОТ).

Об'єктові тренування у вищому навчальному закладі з питань цивільного захисту плануються щороку на наступний навчальний рік.

Графіки проведення об'єктових тренувань з питань цивільного захисту у вищих навчальних закладах щороку затверджуються керівниками підприємств, установ, організацій після попереднього погодження з виконавчими органами міських (районних у місті) рад, районними (міськими) державними адміністраціями та територіальними органами ДСНС України.

Склад керівництва та посередників на ОТ повинен включати мінімально необхідну кількість фахівців, здатних забезпечити організацію та проведення ОТ на високому організаційному та методичному рівні.

До проведення об'єктових тренувань з питань цивільного захисту у вищих навчальних закладах залучаються:

- об'єктова комісія з питань надзвичайних ситуацій;
- об'єктові евакуаційні органи;

- штатний або позаштатний підрозділ (особа) з питань цивільного захисту закладу;
- особи, на яких у разі виникнення надзвичайної ситуації покладаються функції керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації та працівників штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації об'єктового рівня;
- об'єктові спеціалізовані служби цивільного захисту;
- до третини об'єктових формувань цивільного захисту;
- об'єктова добровільна пожежна дружина (команда);
- працівники закладу, яких планується залучити до проведення практичних заходів.

Керівником ОТ є керівник вищого навчального закладу. До складу керівництва також входять: заступники, начальник штабу керівництва, помічники керівника.

Керівник ОТ персонально відповідає за організацію, підготовку та проведення заходу.

Для відпрацювання питань взаємодії та оцінки реальності розроблених документів з цивільного захисту та визначення готовності сил і засобів до виконання завдань за рішенням відповідного місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування до навчання можуть залучатися окремі підрозділи сил територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту.

Штаб керівництва ОТ створюється як тимчасовий орган для забезпечення розробки документів з проведення практичних заходів, підготовки навчальної матеріально-технічної бази, пунктів управління, робочих місць тих, хто навчається, засобів зв'язку та оповіщення, організаційно-методичного керівництва ОТ та управління силами цивільного захисту, які беруть в ньому участь.

Чисельність працівників штабу керівництва ОТ визначається керівником ОТ і залежить від обсягу завдань, що вирішуються під час підготовки і проведення ОТ.

Помічники керівника та керівники на навчальних місцях з проведення практичних заходів ОТ призначаються з числа посадових осіб навчального закладу, найбільш підготовлених з питань цивільного захисту. Їх кількість залежить від теми, масштабів ОТ, визначається з урахуванням охоплення тих, хто навчається, і контролем основних служб і формувань цивільного захисту. Вони беруть участь у розробці планових документів і на їх основі складають свої особисті плани роботи на період ОТ.

Посередники при тих, хто навчається, є представниками керівника ОТ, які надають допомогу керівникові у проведенні практичних заходів, а також здійснюють контроль за діями тих, хто навчається, та дотриманням ними заходів безпеки.

Посередникам категорично забороняється втручатися у дії учасників ОТ, крім випадків, що ведуть до порушення техніки безпеки, зриву розіграшу дій, можуть призвести до матеріальних збитків та порушення екології в районі проведення навчання.

ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

Враховуючи повсюдне зростання рівня терористичних загроз, пожежної та техногенної небезпеки, керівники суб'єктів господарювання, навчальних закладів повинні приділяти підсилену увагу питанням підготовки працівників, зокрема керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, що визначає в цілому готовність об'єктів до дій у найбільш імовірних надзвичайних ситуаціях. Як показує досвід, найбільш ефективною формою навчання працівників діям у надзвичайних ситуаціях є їх практична підготовка, яка на суб'єктах

господарювання здійснюється шляхом проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту.

У 2018 році майстрами виробничого навчання курсів 3 категорії міста Рубіжного Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Луганської області взяли безпосередню участь у 51 заході практичної підготовки на суб'єктах господарювання міста в ході яких проведено 49 інструктивно-методичних занять.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Аналізуючи проблему практичної підготовки працівників на суб'єктах господарювання, зокрема, спеціальних об'єктових навчань і тренувань, можна зробити висновок, що їх успішне проведення можливе при виконання багатьох умов, серед яких найбільш важливими є:

- ретельна підготовка керівного складу навчань і тренувань;
- завчасне і грамотне планування усіх етапів у підготовчий період;
- наявність відповідної навчально-матеріальної бази проведення навчань і тренувань;
- неухильне виконання всіх заходів, передбачених задумом навчання під час його проведення;
- суворе виконання заходів безпеки;
- аналіз помилок з метою їх виправлення і недопущення під час проведення наступних практичних заходів.

Досвід проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань на суб'єктах господарювання на території Луганської області засвідчує, що успішне проведення таких навчань неможливе також без якісного методичного супроводу, який здійснюють майстри виробничого навчання Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Луганської області.

Треба також зазначити, що розпорядженням Кабінетом Міністрів України № 166-р «Про скасування деяких наказів міністерств та інших органів виконавчої влади» з 10.05.2017 року скасовано Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.09.2014 №934 «Про затвердження порядку організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту», яким визначались основні положення з організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань, що мають застосовуватись підприємствами, установами та організаціями.

Роз'яснення щодо організації та проведення суб'єктами господарювання спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту в умовах відсутності такого Порядку були надані листом ДСНС України від 26.04.2017 року № 16-6361/161 «Рекомендації щодо проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту».

У зв'язку з вищевказаною проблемою роль показових навчань і тренувань набуває особливого значення та є основною формою поширення передового досвіду в сфері виконання завдань цивільного захисту.

Майстрам виробничого навчання Навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності необхідно ретельно вивчити вищевказані рекомендації, керуватись ними та творчо підійти до підготовки та проведення спеціальних навчань і тренувань на суб'єктах господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI (із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 14.05.2013 № 224 - VII та від 20.06.2013 № 353 – VII).

2. Постанова КМУ від 23.10.2013 № 819 “Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту”;

3. Постанова КМУ від 26.06.2013 № 443 “Про затвердження Порядку підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту”;

4. Постанова КМУ від 26.06.2013 № 444 “Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях”;

5. Постанова КМУ від 09.10.2013 № 787 «Про затвердження Порядку утворення, завдання та функції формувань ЦЗ».

6. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26.12.2014 №1406 “. Положення про штаб з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації ”.

7. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31.01.2015 № 113 р. «Про затвердження Примірного положення про формування цивільного захисту»;

9. Наказ ДСНС України від 08.09.2014 № 458 “Про внесення змін до Програми загальної підготовки працівників підприємств, установ та організацій до дій у надзвичайних ситуаціях”.

10. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 19.02.2016 № 83 «Про затвердження Організаційно-методичних вказівок з підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях».

11. ДСТУ 5058:2008 «Безпека у надзвичайних ситуаціях. Навчання населення діям у НС. Основні положення».

12. Лист ДСНС України № 16-6361/161 від 26.07.2016 року «Про проведення спеціальних об’єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту». Додаток до листа «Рекомендації щодо проведення спеціальних об’єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту».

13. Поради майстру виробничого навчання курсів цивільного захисту. Методичний посібник/ С.І.Осипенко – Вінниця: ФОП Рогальська І.О., 2017 – 156 с.